

בשם ר"י מליסא; שו"ת דובב מישרים (ח"א ז); מרומי שדה (קדושין סח); אמרי משה (כו); שו"ת שבט הלוי (ח"ה קלט, ג. וע"ש בסי' קצה ששאל על בת ישראל שנתעברה לנכרי, האם אפשר להתיר לה להפיל ולדה. ופסק לאיסור. ואמנם סיים: 'אם היתה מניעת ההפלה גורם שלא תשוב האם לעמה ואלקיה הייתי מעיין עוד פעם, ובפרט אם היה הנידון לפני הארבעים יום'); אור משה (לרי"ח סופר שליט"א. סי' מט). וע"ע במובא בבכורות מז.

ז'כל היכא דלא קרינן ביה כי תהיין לא קרינן ביה וילדו לו' — פירוש 'לא קרינן כי תהיין' — לגמרי, שאין קידושין תופשין באשה זו לא לו ולא לאחרים, כשפחה ונכרית, אבל בשאר חייבי כריתות — נחשב בנו (כדתנן ביבמות כב.), כפי שדרשו זאת מן הכתובים (וע"ש בגמרא), הלכך יש להעמיד הכתוב כשאין לה הויה כלל, לא כלפיו ולא כלפי אחרים. (עפ"י רמב"ן וריטב"א. וע' בריטב"א שם; שער המלך — איסורי ביאה טו, טז).

דף סט

'ובשני דר' שמלאי עבד עברי מי הוה, והאמר מר אין עבד עברי נוהג אלא בזמן שהיובל נוהג' — כבר הובאה לעיל (בדף כח. ע' במצוין שם) שיטת הריטב"א שעבד עברי נוהג בזמן הזה, אך דוקא לענין זה שגופו קנוי וצריך שטר שחרור, ולא לענין הדינים המיוחדים המפורשים בתורה, כגון התר בשפחה כנענית — כמפורש בגמרא כאן. וע"ע במצוין בגליוני הש"ס כאן. עיין עוד ענינים ע"ד הסוד, בספר צדקת הצדיק רלא רמה.

'דמנסיב ליה עצה ואמר ליה זיל גנוב ואיזדבן בעבד עברי' — כבר תמחו הראשונים כיצד נתן לו עצה לכתחילה לגנוב כדי להימכר לעבד עברי (וע' רש"י ותוס'). וכתב בתוס' הרא"ש שאפשר שימצא אדם שימחל לו העוון, ובלבד שיהא עליו דין חיוב מכירה, כדי לטהר את בניו. (בספר אילת השחר תמה, הלא צריך לומר שימחל לו לפני הגניבה, שאם לא כן השאלה במקומה עומדת, שאסור לעשות כן. וכיון שכך, מדוע נמכר בגנבתו, הלא אין זו גנבה אלא כמלוה. וכפי הנראה כוונת הרא"ש שלא יודיענו קודם לכן, אלא יודע שהוא אהבו ויתרצה בדבר, אך לא ימחל לו את כספו, על כן בעצם יש כאן גניבה, ומאידך ימחל לו על עונו. וכיו"ב כתב מהר"י בירב, ע"ש).

ובתוס' הרי"ד כתב שאין איסור לגנוב באופן כזה, שמתכוין להחזיר את הכסף ולהכשיר את זרעו. (וע' גם ברשב"א. ואף על פי שאסור מדין תורה לגנוב על מנת להחזיר, מה גם שמדובר שיוציא את החפץ מרשותו, שאם לא כן — למה יימכר. נראה שכוונתו בצירוף אומדן הדעת דניחא לנגב, כדי להכשיר זרעו של זה, וכנ"ל. וע' בהגהות הרד"ל. ואפשר שלפי האמת אין התר בדבר, אלא כוונת הראשונים שהיו יכולים לתרץ כן ולכך הקשו פירכה טובה יותר).

והריטב"א כתב ש'לגנוב' לאו דוקא, אלא נקט את אופן המכירה המפורש בפסוק, ועיקר הכוונה שימכור עצמו.

והוסיף שאף שבמכור עצמו אין רבו כופרו לשפחה כנענית — מותרת היא לו. וזהו כשיטתו בפרק קמא (יד:): שכתב כן, והראשונים שם חולקים, ע"ש. [וכן לענין אין לו אשה ובנים, כתבו להוכיח מכאן שאעפ"י שאין רבו מוסר לו שפחה (כפי שדרשו לעיל כ), היינו דוקא בעל כרחו, אבל מותר בה אם ירצה].

ונראה שאין רחוק מלפרש 'גנוב' — היסתר והחבא ומכור עצמן בענין שלא יכירוך, כי אילו כל רואיו יכירוהו, שמא לא

יאותו לקנותו, שהרי יודעים שבעל ממון הוא ולא מוכר את עצמו אלא לטהר בניו, ויימנעו מליקחו לעבד, כי הרי בכל עת שירצה יפדה את עצמו מהם בכסף. ואולם רבנו תם פירש 'זיל גנוב' בדוקא, ומכאן דקדק שהלכה כמאן דאמר מוכר עצמו אין רבו מוסר לו שפחה כנענית, לכך לא אמר לו למכור עצמו (תוס' לעיל טו. ד"ה ואידך).

— המהרש"א העיר (ע"ד רש"י) כיצד נתן לו עצה להמכר לעבד כדי להוליד בנים והאדון ישחררם, והלא יעבור על עשה דלעולם בהם תעבדו בשחרור? וכתב הרש"ש על פי דברי הר"ן בגיטין, שאם מקבל על שחרורו שכר — מותר. (וע' בענין זה במובא בגיטין לח).

א. יש לעיין האם יכול להתנות עם האדון שיסלק זכותו מהולד טרם יוצר. והספק הוא כפול: האם ניתן להסתלק באופן שכזה מן הנולדים ברשותו. ועוד, מה דינו של ולד זה, כי מצד אחד לעולם לא היה עבד ומאידך אין לו חיים לאביו אלא הולך אחר אמו השפחה.

ולכאורה נראה שאפשר לו להסתלק מעיקרא, כי רק לאחר שנתעברה אי אפשר לו לשחרר הולד, אם משום שעובר ירך אמו והרי זה כמשחרר חציה, או עובר לא ירך אמו ומשום שמשחרר דבר שלא בא לעולם או משום שאין העבד מקבל גט לחברו מיד רבו (נחלקו בדבר רמב"ם וראב"ד — עבדים ז,ה), אבל אם לא מדין שחרור אלא משום סילוק קודם שיבוא לעולם, אין שייכים טעמים אלו. ואולם אעפ"י שנאמר שמדין ממון מועיל להסתלק מקודם, אפשר שדומה זה למפקיר עבדו ולא נתן לו גט שחרור, שעדיין דינו כעבד לענין איסור והתר. ואולם אפשר שאין בזה איסור דלעולם בהם תעבדו. וצ"ב בכל זה.

ב. עוד יש להעיר על דברי רש"י כעין הערת מהרש"א, הלא יש איסור בעצם מכירת עצמו לעבד (כדלעיל כב:)? וצ"ל שכדי לטהר את זרעו — מותר. ועתוס' פסחים פח. ד"ה לישא. וצ"ע.

'אלא שמע מינה רבי טרפון לכתחילה קאמר, שמע מינה' — ודוקא לישא שפחה הותר, לפי שאיסור שפחה הוציאו הכתוב בלשון לא יהיה קדש, וזה קדש ועומד הוא, שהרי הוא בא מקדישות ויצירתו בעבירה, אבל לא הותר לו לישא נכרית, שהרי בכל שאר מצוות הוא מוזהר כישראל כשר. (עפ"י רבנו תם, רמב"ן רשב"א ר"ד ועוד. על סברת היתרו בשפחה משום 'קדש ועומד' — ע"ע באגרות משה אה"ע ח"ד ט,ג).

אם נשא גויה והוליד בן, יש לעיין האם אליבא דר' אליעזר הולד הוא גוי וממזר, דמאי שנא מעבד, או שמא בגוי אין שייכת ממזרות כל עיקר, ורק בעבד אמר ר"א משום שהוא קצת כישראל ובר מצוות.

והנה בתוס' ביבמות (טז: ד"ה עכו"ם) מבואר שלרבי עקיבא הסובר יש ממזר מחייבי לאוין, ישראל הבא על שפחה ונכרית הולד ממזר. והסביר שיטתם באבני מילואים (ד סקי"ג) עפ"י סוגיתנו, שדין 'הלך אחר פסולו' מפקיע מידי 'האשה וילדיה', ז"א שהולד מתייחס אחר הפסול וממילא אינו גוי גמור או עבד גמור, [וחידש שם שלר' אליעזר יתפשו קידושין בולד]. ובנכרית, אפילו חכמים מודים לר"א, כי הלא טעמם מבואר בגמרא משום דולד במעי שפחה כבמעי בהמה, וזה שייך רק בשפחה ולא בנכרית.

מדבריו שמענו, שאם היה האב כשר — הבן נכרי, אבל כיון שהאב ממזר — קלקלתו היא תקנת בנו, שדינו כיהודי. ובספר בית ישי (מח, ב בהערה, וע"ש עוד בסעיף ג) השיג על דבריו, שדין ד'הלך אחר פסולו' אינו מוציא מ'האשה וילדיה', ולעולם הוא הולך רק אחריה אלא שמקבל את פסול אביו, ע"ש באור הדבר. (וע"ע בשו"ת אג"מ יו"ד ח"א קצג). אך לא באר שם את דברי התוס' ביבמות הנ"ל, מקושיית האבנ"מ. הא מיהת משמע מהתוס' שאין חילוק בין שפחה לנכרית לענין זה. וכן משמע בפני יהושע כאן. וצ"ע.

פרק רביעי

'גירי וחרורי ממזירי ונתיני שתוקי ואסופי, כולם מותרין לבא זה בזה' — ואם תאמר, הלא הנתינים אסורים בישראל משום לא תתחתן במ (כמו שאמרו ביבמות עו). שאיסור זה נאמר בגירותן של שבע אומות, אבל בגיותן אין בהן חתנות, ומדוע הותר איסור זה לגרים ולכלל השאר? ויש לומר שכשם שהגרים מותרים בממזרים, כך מותרים בכל פסולי יחסין, כי לא חש הכתוב ליחס שלהם. ומה שאסורים בכנענית ובשפחה, היינו משום כי יסיר את בנך מאחרי, והלא גם אלו בכלל ישראל ויש בהם חשש הסרה. (עפ"י רמב"ן ועוד. וכדעת רבנו תם (בכתובות כט). שנתנים אסורים לבא בקהל מדין תורה, משום 'לא תתחתן במ'. ודלא כפרש"י שם [שלא כמש"כ בסנהדרין נא. ובמכות יג.], שאין הנתינים אסורים מדאוריתא. וכן דעת הרמב"ם (איסור"ב יב, כב), שבגירותן לית להו איסור חתנות אלא בגיותן).

(ע"ב) זמבני לוי לא מצאתי שם' — כבר הסבירו רש"י והתוספות שאמנם העלה עמו לויים, אלא שהיו קצוצי בהונות ולא יכלו לשורר על הדוכן. ועמדו המפרשים לבאר בדרכים שונות, את דברי הכתובים המפורשים שהיו לויים בימי עזרא ששרו ונגנו; אפשר שאותם לויים עלו ממקומות אחרים ולא עלו מבבל עם עזרא, או שהיו כבר קודם לכן בארץ, בעליה הראשונה. ויש אומרים להפך, שהכשרים לשירה לא עלו אלא אחר כך (ע' רמב"ן ריטב"א מאירי מהרש"א, ועוד). ועוד כתב בתוס' הרא"ש: גם אותם לויים שהיו שם מקודם, יתכן שקצוצי בהונות היו, אלא שנגנו בכלים אחרים, ולא בכנורות ובשאר כלים הנצרכים לאצבעות. [ואף על פי כן קנס עזרא את הלויים, על שלא עלו הכשרים שבהם, כי הקפיד על כך שלא היו יכולים להלל בכנורות ולנגן בכל כלי שיר].

ומה נעמו דברי הגרי"ח סופר שליט"א (בספרו 'אור משה' כאן) בדיוקי המקראות, שבכל מקום שמדבר הכתוב על שירת הלויים, מזכיר 'כנורות נבלים ומצלתיים', ואילו כאן (עזרא ג, ט) אין מונה אלא מצלתיים בלבד, שהרי כאמור, לא יכלו הלויים הבאים מן הגולה לנגן על שני הכלים האחרים.

'הרי אתם בחזקתכם, במה הייתם אוכלים...' — כבר דנו גדולי עולם על דינם של 'כהני חזקה' שאינם מיוחסים, האם מדין תורה הינם כהנים לכל דבר, אלא משום מעלה וסלסול ביוחסין הצריכו כתב יחוס או עדות גמורה, לענין עבודה. ואף לגבי אכילת תרומה מדאוריתא התמירו לפי לשון אחת בגמרא, משום חשש העלאה ליוחסין. או שמא נידונים כספק ולא כודאי מוחלט, אלא שלענין אותן זכויות שהם מוחזקים בהן — ממשכים להחזיק מצד החזקה. אבל בתרומה דאוריתא אינם אוכלים מעיקר הדין, משום שאינם מיוחסים.

וכפי הצד הראשון, מבואר באופן פשוט מה שהכהנים נושאים כפיהם בזמן הזה, ואין חוששין שמא זרים הם, [ולכמה שיטות, זר הנושא כפיו עובר באיסור דאוריתא]. וכן מובן שנותנים להם פדיון הבן, ובברכה. ובגם פטור מן הבכורה. אולם גם לפי הצד השני אפשר כדעת הסוברים שאין איסור דאוריתא בור הנושא כפיו אלא משום ברכה לבטלה שלהרבה שיטות אינו מדאוריתא.

ואפילו לפי הצד הראשון, יש לומר שאף שלכתחילה יש להצריך יחוס לענין עבודה, אין זה לעיכובא — אם אין כהן אחר מיוחס ותבטל העבודה בשל כך — כך כתב החתם-סופר בתשובתו לרעק"א (יו"ד רלו) על הקרבת קרבנות בזמן הזה. והביא מרבנו יחיאל מפריז שרצה להקריב בזה"ז. ואמנם אין הדבר מוסכם.

וזו לשון החזו"א (אה"ע ב,ז): 'ואפשר דבליכא כהן אחר לא העמידו חכמים דבריהם. לכן בזה"ז אי איתיהיב רשות להקריב קרבן פסח, אין לבטל בשביל שאין לנו כהן מיוחס, וסגי בבדיקת ד' אמהות, אף שאין לנו יחוס אבות עד כהן שעבד. ואפשר דהעמידו חכמים דבריהם אף כי האי גוונא. ושמענו שדנו בזה רבותנו אחרונים ז"ל, ועוד דנו משום חסרון תכלת לאבנט'.

כמו כן יש שכתבו שברבות העתים ומצוקות הימים וערבוב הגליות, בטלה חזקת הכהנים, אף זו שהיתה קיימת בזמן התנאים והאמוראים, כי נתערבו בהם הרבה אחרים. — ע' בכל זה במאירי כאן; שו"ת מהרי"ט ח"א פה קמט; ים של שלמה — ב"ק פרק הפרה, לה; שו"ת חת"ס הנ"ל ובסי' שא; שבות יעקב ח"א צג; שאילת יעב"ץ ח"א קלה; פתחי תשובה יו"ד שה שכתב; שו"ת בית אפרים או"ח ו; אחיעזר ח"ג לו; חזון איש שביעית ס אה"ע ג; שו"ת שבט הלוי ח"ג קס.

'דמעיקרא אכול בתרומה דרבנן, ולבסוף אכול בתרומה דאורייתא. ואי בעית אימא, לעולם השתא נמי בדרבנן אכול, בדאורייתא לא אכול... הכי קאמר: לא מידי דאיקרי קדש... ולא מידי דאיקרי קדשים' — לפי לישנא בתרא, הכתוב אשר לא יאכלו מקדש הקדשים מתפרש על תרומה וקודש. ועל כרחנו לומר לפי זה שתרומה-דרבנן איננה בכלל 'קודש', שהרי ממנה אכן אכלו. אלא הטילו בה חכמים איסורים כלתרומה, אבל במהותה איננה קודש.

ויש לומר שלפי הלשון הראשונה שעלו לאכול בתרומה דאורייתא, גם תרומה דרבנן בכלל 'קודש' היא, ומשום כך לשיטה זו לא ניתן לפרש 'קדש הקדשים' על תרומה, אלא על קדשי המקדש. ויש להסביר שזה בעצמו טעם מחלוקתם האם העלום מתרומה דרבנן לדאורייתא; לפי לישנא קמא תרומה דרבנן ודאורייתא ענין אחד הם, שניהם קודש, ולכן הוחזקו מזה על זה. וללישנא בתרא — זה 'איסור' וזה 'קודש', הלכך אין חזקתם בתרומה שמדרבנן מועילה לתרומה דאורייתא כל עיקר. (אגרות משה יו"ד ח"א רל,א. ע"ש בהשלכות הנובעות מהסבר זה. עוד בבאור מחלוקת שתי הלשונות — ע' בשו"ת שבט הלוי ח"ג קס).

זכי מסקינן מתרומה ליוחסין מדאורייתא' — פירוש, מתרומה דאורייתא. 'מדרבנן' — כלומר מתרומה דרבנן — 'לא מסקינן' (פשוט. וכן מפורש בכתובות כה.).

'תרומה דרבנן' — פירוט שיטות הראשונים בסוגי הפירות החייבים בתרומות ומעשרות מדאורייתא ומדרבנן — ע' במובא ביוסף דעת בכורות נד.

עניני אגדה ופרפראות

'עשרה יוחסין עלו מבבל' — עשר מעלות ומדרגות, זו למעלה מזו, בישראל-עם-קודש. וכמו כן 'עשר קדושות' יש בארץ ישראל הניתנת להם (כדתנן בריש מסכת כלים. וכל אחד מישראל נטל חלק בארץ,

גם זה שבמדרגה הפחותה — 'ועמך כלם צדיקים לעולם ירשו ארץ' (כידוע). וכנגד זה גם בצבא מעלה יש עשר קדושות (כדאיתא במדרשים. וע' רמב"ם — יסודי התורה ב,ז), כנגד צבאות-מטה שהן כלל ישראל. (עפ"י מהרש"א).

וכן ב'אתם נצבים היום כלכם' מנויים עשר מדרגות בכלל ישראל; חמש מול חמש. ומקבילים לעשרת הדברות, חמש מול חמש, כפי שפרטם בספר פרי צדיק — נצבים, ובצדקת הצדיק רל. וע"ע ישראל קדושים ה, עמ' 41, ושם גם מנה עשר קדושות במימד הזמן.

'ארץ ישראל גבוהה מכל הארצות' — הכוונה שארץ ישראל היא מרכז העולם. ולכן אורח מזורג, וגם מחכים, וביותר מקום המקדש, שלכן בו ישבו חכמי הסנהדרין ומשם תצא תורה (מהרש"א). וכיוצא בזה פרש מהר"ל מפרג (בהידושי אגדות), שאין הכוונה 'גבוה' במובן הגשמי, אלא ככינוי לקדושתה ומעלתה, כי כל המקודש מחבירו נקרא 'גבוה', ושאיין מקודש — שפל. (וע"ע לקוטי מוהר"ן ט,ה; ז,א; י,ד; תפארת יוסף — חגיגה ג: ד"ה איזהו).
ויש מי שפרש כפשוטו, והכוונה שגבוהה מכל הארצות שמשביבותיה. (מרומי שדה. ומהרש"ל כתב נפקותא בזה לענין נדרים, שהנודר לעלות מארץ ישראל — נדרו בטל ולוקה משום 'לא תשא שם ה'א לשוא').

(ע"ב) עד שעשאה כסולת נקיה... עיסה' — לפי שישראל נמשלו לתבואה, קדש ישראל לה' ראשית תבואתה, לכן כינוי כ'סולת נקיה' — כדרך התבואה שמנפים ממנה תחילה את הפסולת הגסה, ואחר כך עוברת ניפוי אחר ניפוי עד אשר תהיה לסולת. כך עשה עזרא בהפרשתו את הפסולים כולם, החמורים עם הקלים (בן יהוידע).

'איתמר, אביי אמר: עלו מאליהם תנן, ורבא אמר העלום תנן' — בדומה למחלוקתם בעליית עזרא, נחלקו (בפסחים סד): אודות נעילת דלתות העזרה בהקרבת הפסח: 'איתמר, אביי אמר ננעלו תנן, רבא אמר נועלין תנן'. [ופרשו שם בגמרא שחולקים אם סומכין על הנס].

דף ע

'גירי וחרורי. מנלן? אמר רב חסדא דאמר קרא וכל הנבדל מטמאת גויי הארץ...' — 'וכל הנבדל' משמע שתי הבדלות, גרים ועבדים משוחררים. אי נמי 'גויי' משמע שני ענינים (תורא"ש).

'אני אמרתי יהיו ישראל לפני חשובים ככרוב, והם שמו עצמם כנמר' — יש מי שפרש בדרך זו: על הכרובים שבבית המקדש אמרו (יזמא כא. ועוד): בנס היו עומדין. גם אמרו בזוהר (שמות ב) מהררי נמרים — אלו בני ישמעאל. וזהו 'אני אמרתי חשובין ככרוב' בבית המקדש, שעומד בנס, כן אנהיג אותם בהנהגה נסית, שלא יצטרכו לאחריים ולא תוכל שום בריה לפגוע בהם. ועתה שמו עצמם במעשיהם כנמר — זה ישמעאל שכתוב בו והוא יהיה פרא אדם, ידו בכל ויד כל בו, וכתרגומו: 'והוא יהא מרוד באנשא'. ידו בכל — לסטים. ויד כל בו — הכל שונאים אותו ומתגרים בו (בן יהוידע).

לחוש לאותה שיטה באופן שכזה. עפ"י אגרות משה אה"ע ח"א ח; דברות משה יבמות כג). ואולם הכרעת רוב הפוסקים האחרונים שאין לחוש לכך).
 ג. יש מצדדים שולד הבא מביאת נכרי דרך זנות [ולא דרך חתנות] — אפילו לרבי עקיבא אינו ממזר אלא מדרבנן, כי אין זו ביאת איסור דאורייתא. (ע' ריטב"א להלן עה: שני תירושים. וע"ע בחו"א אה"ע ד, א שכן דעת התוס' שאין איסור דאורייתא בביאת נכרי אלא דרך חתנות).

ישראל הבא על הנכרית — הולד כמותה, כדלעיל. ולכשנתגייר — ישראל כשר הוא. ישנה דעה שהולד ישראל ממזר וחוששים לקידושיו. (כן פרש"י ביבמות ספ"ק בדעת רב אסי. ועתוס' שם).

דף סט

קמד. האומר לשפחתו הרי את בת חורין וולדך עבד — מה הדין?

האומר לשפחתו (מעוברת. רש"י) הרי את בת חורין וולדך עבד — הולד כמותה (האשה וילדיה תהיה לאדניה). דברי רבי יוסי הגלילי. וחכמים אומרים: דבריו קיימים. הלכה כחכמים. (רי"ף פ"ד דגטין; רמב"ם עבדים ז,ה).

קמה. האם יכולים ממזרים ליטהר, לכתחילה ובדיעבד?

רבי טרפון אומר: יכולים ממזרים ליטהר. כיצד — ממזר נושא שפחה — הולד עבד. שיחררו — נמצא הבן בן-חורין. והסיקו בגמרא שמותר הדבר אף לכתחילה. (שלא יהיה קדש — בישראל כשר נאמר ולא בממזר. רש"י). רבי אליעזר אומר: הרי זה עבד ממזר. (לא יבא לו — הלך אחר פסולו). אמר רב יהודה אמר שמואל: הלכה כרבי טרפון.

יש מי שכתב שהתר זה אינו אלא בשפחתו, אבל לכתחילה לא ישא שפחה של אחר. ואולם בדיעבד, אם נשא ושיחרר אדונה את בניה — הרי הם כשרים. (עפ"י עשרה מאמרות — מאמר העתים ית. ונראה טעמו כי לא התירו לכתחילה אלא משום תיקון הולד [כמו שנקטו כמה פוסקים, כדלהלן] ולכן רק אם הדבר תלוי בידו מותר, אבל בשפחה של אחר, מי יאמר שאדוניה יאות לשחרר בניה. גם יתכן שאין לאדון אחר לשחרר כדי לטהר זרעו של זה, שאין אומרים לאדם חטא כדי שיזכה חברך, ורק לו עצמו התירו).

תקנה זו אינה שייכת בממזרות, כי גם אם תינשא לעבד — הבן אינו מתייחס אחריו אלא אחריה, והרי הוא ממזר כמותה.

א. מבואר בתוס' (ריש חגיגה וגטין מא.) שממזרת מותרת לעבד. ואין הדבר ברור, כי יש אומרים שלא התירו איסור שפחה לממזר אלא מפני תיקון הולד. (ע' רמב"ם איסו"ב טו; חלקת מחוקק בית שמואל וט"ז אה"ע ד, כ).

ב. נחלקו הפוסקים האם ספק-ממזר מותר בשפחה (ע' באר היטב אה"ע ד סקכ"ד ופתחי תשובה שם. וע' בשו"ת שבט הלוי (ח"ה קצד) שלכאורה יש לנו להחמיר כדעת הראשונים שדייקו כן ממשנת עשרה יוחסין. ואולם יש מקום לצרף ספק נוסף להקל בדבר, או אף בלאו הכי יש לצדד התר במקום תיקון הולד, ע"ש).

ג. בזמן הזה אין להורות התר טיהור ממזרים בשפחה, אם משום שיש סוברים שאין שייך כלל

דין שפחה כנענית, כי מדינא דמלכותא אי אפשר לקנות עבד בקנין הגוף (עפ"י תשובת מהר"ט). ואף את"ל ששייך (כמו שצדד בזה בשו"ת מנחת יצחק), אין להורות הוראה כזו התמוהה לרבים, לחיות עם שפחה ללא חופה וקדושין. וכבר מאות בשנים לא נמצא שהתירו זאת. (עפ"י שבט הלוי ח"ה קצד).

פרק רביעי

קמו. א. אלו קבוצות יוחסין עלו עם עזרא הסופר מבבל? האם העלם בעל כרחם או עלו מאליהם? מי נשאר בבבל?

ב. מה דינן של היוחסין השונים, להתערב זה בזה?

ג. כהנים שעלו עם עזרא ולא מצאו כתב יחוסם, מה דינם?

א. עשרה יוחסין עלו מבבל (כפי שדרשו בגמרא מן הכתובים). ולא מבבל בלבד אלא אף משאר ארצות, אלא משם היתה עיקר העליה. (עפ"י תורא"ש); כהנים, לויים, ישראלים, חללים, גרים, עבדים משוחררים, ממזרים, נתינים (= הגבעונים שנתנם יהושע חוטבי עצים ושואבי מים), שתוקים, ואסופים. אביי אמר: עלו מאליהם. ורבא אמר: העלום.

אמר רבי אלעזר: לא עלה עזרא מבבל עד שעשאה כסולת נקיה ועלה (כי ראה שחכמי הדור עולים עמו ואין עוד בבל מי שיתעסק בבדיקת היחוס, לכך עמד והפריש פסוליהם והולכם עמו. רש"י). אפשר שאביי אינו סובר כרבי אלעזר, כי לדבריו הפסולים עלו מאליהם ולא בכונה מיוחדת של עזרא. ואפשר שגם אביי סובר כר"א אך לדבריו עזרא רק הפרישם והם מעצמם עלו, ואילו לרבא העלם עזרא בעל כרחם. (בגמרא להלן (עא): מבואר שרבי יוחנן הושמש ממנו מאמר זה של רבי אלעזר, ולכך אמר לזעירי שנשארו בבבל פסולים).

אף על פי שהעלה עזרא עמו עשרה יוחסין, ובכללם לויים, לא מצא עמו לויים כשרים לשורר, ככתוב בספר עזרא. מפני שהיו כולם קצוצי בהונות, שפסלו עצמם מלנגן כשגלו, והלויים הכשרים היו יושבים בבבל בשלוה ולא עלו. (עפ"י רש"י ותוס').

לא החשיב התנא עבדים — שאף על פי שנימולו, אינם בגדר 'יוחסין', כי אין לעבדים חיים (תורא"ש). או לפי שאינם בתורת קדושין, ואינם מונה אלא את אלו קידושיהן קידושין (תורי"ד).

ב. קבוצות היוחסין המותרים לבוא זה בזה:

כהנים לויים וישראלים.

לויים ישראלים חללים גרים ועבדים משוחררים.

גרים ועבדים משוחררים ממזרים ונתינים שתוקים ואסופים.

א. סתם מתניתין כרבי יוסי שקהל גרים לא איקרי קהל ולכך הממזרים מותרים בהם. ורבי יהודה חולק.

ב. ישנן דעות ששתוקי ואסופי אסורים בממזרים, וכדלקמן עה.

ג. הכהנים שבקשו כתב יחוסים ולא נמצא, נגואלו מן הכהונה. לא הותרו לעבוד במקדש ולאכול בקדשים, אלא נשארו בחזקתם שהיו בה בגולה, לאכול בקדשי הגבול בלבד. לפי לשון אחת, משבאו לארץ היו אוכלים אפילו בתרומה דאורייתא [ואף למאן דאמר מעלים מתרומה ליוחסין, לא חששו שיבואו להעלותם, מאחר והורעה חזקתם של אלו (רש"י: שלא הורשו לאכול בקדשים. תוס': שבקשו כתב יחוסים ולא מצאו)]. וללשון אחרת לא הורשו לאכול אלא בתרומה דרבנן כבגולה. (ויאמר התרשטא להם: אשר לא יאכלו מקדש הקדשים עד עמד בהן לאורים ולתמים — לא בדבר שנקרא 'קדש' ולא בדבר שנקרא 'קדשים', דהיינו תרומה וחזה ושוק).

דף ע

קמז. א. אלו מאמרים מובאים בסוגיא בעניני חשיבות יחוס משפחה ובפסולי יחסין?
 ב. פרנס הממונה על הצבור, האם מותר בעשיית מלאכה בפני אחרים?
 ג. האם מותר לאיש להשתמש באשה? והאם מותר לשאול בשלומה?
 ד. תלמיד חכם המוסר שמועה מרבו לאחר שבא מעשה לידו, האם שומעים לו?
 א. אמר רבה בר בר חנה: כל הנושא אשה שאינה הוגנת לו, מעלה עליו הכתוב כאילו חרשו לכל העולם כולו וזרעו מלח...
 אמר רבה בר רב אדא אמר רב: כל הנושא אשה לשום ממון, הויין לו בנים שאינם מהוגנים... וממונם כלה במהרה...
 אמר רבה בר רב אדא, ואמרי לה רבי סלא אמר רב המנוא: כל הנושא אשה שאינה הוגנת לו (= פסולה. רש"י; ריטב"א עא.), אליהו כופתו והקב"ה רוצעו (= מלקהו ברצועה). תנא, על כולם (= כהנים לויים וישראלים. רש"י) אליהו כותב והקב"ה חותם, אי לו לפוסל את זרעו ולפוגם את משפחתו ולנושא אשה שאינה הוגנת לו.
 אמר רבי אבין בר רב אדא אמר רב: כל הנושא אשה שאינה הוגנת לו, כשהקב"ה משרה שכינתו מעיד על כל השבטים ואין מעיד עליו... אמר רבי חמא ברבי חנינא: כשהקב"ה משרה שכינתו אין משרה אלא על משפחות מיוחסות שבישראל.
 מפירוש ר"י (בתד"ה קשים) מבואר שגם משפחות הגרים בכלל משפחות שאינן מיוחסות שאין השכינה שורה עליהן. ואולם הרא"ש בתוספותיו חולק וסובר שגרים ראויים שתשרה עליהם שכינה [כעובדיה גר אדומי. סנהדרין לט:]. ולא מיעטו אלא משפחות שיש בהן פסול שאינן ראיות לבא בקהל.
 נראה שגם ר"י לא אמר בגר שהוא ראוי להשראת השכינה לפי מדרגתו האישית, רק כמשפחה אין השכינה שורה על משפחות גרים, ועל כן קשים גרים לישראל מפני שנטמעים בהם, אבל אין בכלל זה אנשים בודדים כעובדיה וכיו"ב.
 תנא, כל הפוסל — פסול, ואינו מדבר בשבחה לעולם. ואמר שמואל: במומו פוסל. ומבואר בגמרא שאף על פי שחוששים לפסולו, אין מכריזים עליו. ומסופר על רב יהודה שהכריז על אדם אחד (שראה בו חוצפה יתירה. עפ"י תורא"ש) שהוא עבד, שהיה רגיל לקרוא לאנשים עבדים. ואכן היה אותו אדם מחזיק עצמו מזרע חשמונאים, ואמר שמואל כל האומר מבית חשמונאי אני — עבד הוא.
 זו לשון השלחן-ערוך (אה"ע ב,ב): כל המשפחות בחזקת כשרות ומותר לישא מהם לכתחילה,